Fridrih Niče

PRIPREMNE BELEŠKE ZA PLANIRANU DISERTACIJU: „TELEOLOGIJA POSLE KANTA“[1]

(april, 1868)

O teleologiji:

Trendelenburg logische Untersuchungen 2 Aufl. Leipzig. 1862. II. S. 65f.
Gustav Schneider de causa finali Aristotolea. Berol. 1865.
Hume Dialogues concerning natural religion deutsch von Schreiter Leipz. 1781.
Kant—Kritik der reinen Vernunft
—Kritik der Urtheilskraft
Rosenkranz Geschichte der Kantian Philosophie
Kuno Fischer Kant etc

O teleologiji

Kant pokušava da pokaže da „postoji nužnost da prirodna tela posmatramo kao da im prethodi ideja, odnosno prema pojmovima svrhe.“[2] Ja mogu tome samo da dodam da je ovo jedan od načina da se objasni teleologija.

Analogijom ljudsko iskustvo pokušava i u slučajnom, odnosno onom čemu ne prethodi nikakva ideja, da stvori svrhovitosti, na primer u srećnom preklapanju sudbine i talenta ili u lutriji.

1 Naslov originala: Die *Teleologie seit Kant*. Tekst na nemačkom jeziku preuzet sa sajta http://www.thenietzschechannel.com/works-unpub/youth/1868-coskg.htm. U prevodu korišćen i prevod teksta na engleski jezik Paul Swift, „On Teleology“ or „Teleology since Kant“, *Nietzscheana* No.8, 2000. Citati koje Niče koristi u ovom tekstu, s obzirom da je ostao neformalnog karaktera, nisu uređeni i često su neprecizni i ne odgovaraju originalu koji se citira. Prevodilac se trudio da na tim mestima ostane što verniji verziji koju je sam Niče zapisao, prilagođavajući njihov prevod terminologiji dela iz kojih potiču, ukoliko su prevedena. Takođe, reference su jako retke. To je razlog što se kod nekih citata u prevodu ne pojavljuje referenca.

2 Uporediti Šopenhauer, Artur, *Svet kao volja i predstava I*, Beograd, 2005, str. 592.

Dakle: u beskrajnoj raznovrsnosti stvarnih slučajeva, moraju biti još i povoljni, to jest svrhoviti.

Nužnost, o kojoj Kant govori, u današnje vreme jedva i da postoji. Možemo se samo prisetiti da je „čak i Volter teleološki dokaz smatrao neoborivim."[3]

Optimizam i teleologija idu ruku pod ruku: oboje se zasnivaju na tome da poreknu da je nešto što je nesvrhovito, zaista nesvrhovito.

Oružje protiv teleologije u celini je dokazivanje nesvrhovitosti.

To samo pokazuje da je najveći Um učinkovao tek sporadično, i da postoji teren i za niže umove. Ne postoji dakle uniformni teleološki svet: ipak postoji jedna kreirajuća inteligencija.

Pretpostavka o nečem takvom pravi se po analogiji sa čovekom: zašto svrhovita kreirajuća moć ne bi bila nešto nesvesno što priroda produkuje. Misli se na životinjske instinkte. Ovo je tačka gledišta filozofije prirode.

Spoznato se više ne postavlja (ne više) izvan sveta.

Ali ostajemo zaglavljeni u metafizici i moramo se pozvati na stvar po sebi.

Konačno, sa strogo ljudske tačke gledišta jedno rešenje je moguće: empedoklovsko, u kome se svrhovitost pojavljuje samo kao jedan slučaj u mnoštvu nesvrhovitosti.

Pokušalo se sa dva metafizička rešenja:

jedno, grubo antropološko, pretpostavlja idealnog čoveka izvan sveta;

drugo, isto tako metafizičko, svoje utočište nalazi u inteligibilnom svetu, u kome su svrhe imanentne stvarima.

– Svrhovito je izuzetak.

– Svrhovito je slučajno.

– Otkriva se kao krajnje iracionalno.

Mora se odstraniti svaki teološki interes za ovo pitanje.

Teleologija posle Kanta

Filozofija prirode

Prosta ideja se raspada na mnoštvo delova i stanja organizma, ali ostaje kao jedinstvo u nužnoj vezi delova i funkcija. To je delo intelekta.

„Svrhovitost organske i zakonomernost neorganske prirode, pripadaju, pre svega, našem razumu."[4]

3 *Ibid*, 593.

4 *Ibid,* 197.

Ista ideja kada se proširi daje objašnjenje spoljašnje svrhovitosti. Stvar po sebi mora „pokazati svoju jedinstvenost u skladnosti svih pojava."[5] „Svi se delovi prirode prilagođavaju jedan drugom, jer je jedna volja."[6]

Protiv celokupne ove teorije pokazuje se užasna borba pojedinaca (koji ipak manifestuju jednu ideju) ili vrsta. Objašnjenje dakle pretpostavlja jednu kontinuiranu teleologiju, koja ne postoji.

Teškoća je čak i ujedinjenje teleološkog i neteleološkog sveta.

Postavljanje problema.
Kantovo odbacivanje pokušaja rešenja.
Rešenja filozofa prirode.
Kritika Kantovog pristupa.

Ovo pitanje je slično pitanju o slobodi, ljudske volje, po tome što se odgovor tražio u oblasti inteligibilnog, dok se se previđala mogućnost koordinacije.

Ne postoji pitanje za koje se može naći rešenje samo u inteligibilnom svetu.

Teleologija unutrašnje svrhovitosti. Vidimo jednu komplikovanu mašinu koja se održava i ne možemo izmisliti drugačiji način na koji bi mogla biti konstruisana. To znači samo: mašina se održava, dakle svrhovita je. Sud o „najvišoj svrhovitosti" nam ne pripada. Dakle, najviše što možemo zaključiti je da postoji neki um, ali nemamo pravo da ga nazovemo višim ili nižim.

Spoljašnja svrhovitost je obmana.

Nasuprot tome, poznata nam je metoda prirode kako jedno „svrhovito" telo nastaje, iracionalna metoda. Prema tome se svrhovitost pokazuje samo kao sposobnost življenja, odnosno kao *conditio sinne qua non*. Slučaj može iznaći najlepše melodije.

Drugo, poznajemo i metod prirode kako se „svrhovito" telo održava, iracionalnom lakomislenošću.

Teleologija otvara mnoštvo pitanja koja su nerešiva, ili barem do sada nisu rešena.

Svetski organizam, izvor zla, ne pripadaju ovde, već, na primer, nastanak intelekta.

5 Up. *ibid.*
6 *Ibid*, 200.

Da li je neophodno teleologiji suprotstaviti jedan *objašnjeni* svet?

Treba samo pokazati drugačiju stvarnost na jednoj razgraničenoj oblasti.

Suprotna postavka: očigledne logičke zakonitosti mogu biti više na višim nivoima. Ali ne smemo da pričamo o logičkim zakonitostima.

Svrhovitost

Vidimo neku metodu da se postigne svrha, ili tačnije: vidimo *egzistenciju* i njena sredstva i zaključujemo da su sredstva svrhovita. U tome se još ne prepoznaje znak višeg, a kamoli najvišeg, stepena umnosti. Zatim smo zapanjeni *komplikovanošću* i nagađamo (po analogiji sa čovekom) u tome neku neobičnu mudrost.

Ono što nam je čudesno je zapravo organski život: i sva sredstva kojima se on održava mi nazivamo svrhovitim. Zašto pojam svrhovitosti ne pripisujemo neorganskom svetu? Zato što tu imamo čista jedinstva, ali ne zajedničko pripadanje delova u uzajamnom radu.

Eliminacija teleologije ima praktičnu vrednost. Radi se samo o tome da se odbaci pojam *višeg uma:* time bismo već bili zadovoljni.

Procena teleologije u njenoj vrednosti za ljudski svet ideja.

Teleologija je, kao i optimizam, jedan estetski proizvod.

Stroga nužnost uzroka i posledice isključuje svrhe iz nesvesne prirode. Pošto se predstave svrhe ne razvijaju u prirodi, one se moraju posmatrati kao pridodati motiv izvan kauzaliteta; čime se čak i ova stroga nužnost stalno prekida.

Život je prepun čuda.

Teleologija, kao svrhovitost i posledica svesne inteligencije, potrebna je sve dok se postavlja pitanje o svrsi ove izolovane intervencije i proizlazi iz puke proizvoljnosti.

„Uređenost i neuređenost nisu u prirodi."[7]

„Slučaju pripisujemo uticaj, čiju povezanost sa uzrocima ne vidimo."

Stvari postoje, dakle one moraju *moći* da postoje, odnosno moraju imati uslova za postojanje.

Ako čovek hoće da nešto proizvede, odnosno učini sposobnim za postojanje, onda razmišlja pod kojim uslovima je moguće da se to desi. On nakon toga naziva uslove za postojanje proizvedenog dela *svrhovitim*.

7 Lange, Friedrich, *Geschichte des Materialismus*, (vol 1), Suhrkamp, 1974, 387.

Zbog toga on i uslove postojanja stvari naziva *svrhovitim*, to jest samo pod pretpostavkom da su nastale kao i ljudska dela.

Kada neko izvlači listić iz urne i taj listić nije smrtni listić, to nije ni svrhovito ni nesvrhovito, nego, kako ljudi kažu, *slučajno*, odnosno bez prethodnog promišljanja. Ali određuje uslove njegovog daljeg postojanja.

Da li je *tačno*, da je *Demokrit* tvrdio *nastanak jezika* iz konvencije?

„Organizacija prirode nema ničega analognog ma sa kojim kauzalitetom koji mi poznajemo“[8] (to znači organizam), kaže Kant u *Kritici teleološke moći suđenja*.

„Organizam je ono u čemu sve jeste, obostrano, svrha i takođe sredstvo.“[9]

„Svako živo biće“, kaže Gete, „ nije jedinica, nego mnoštvo. Čak i ono što nam se pojavljuje kao individua, i dalje je samo skup nezavisno živućih bića.“[10]

„Ono što um shvata kroz svoje pojmove prirode nije ništa drugo do učinak pokretačke sile, odnosno mehanizam“. „Ono što se ne shvata samo mehanistički nije egzaktni prirodnonaučni uvid.“[11]

„Objasniti mehanistički znači objasniti spoljašnjim uzrocima.“

„Specifikacija (prirode) se ne može objasniti spoljašnjim uzrocima.“ „Međutim ništa bez uzroka.“ Dakle moramo se okrenuti unutrašnjim uzrocima, to jest svrhama, to jest predstavama.

„Jedan način razmatranja i dalje nije znanje.“

„Princip jednog takvog nužnog načina razmatranja mora biti pojam uma.“

„Jedini takav princip je svrhovitost prirode.“

„Preko pojma mehaničke zakonomernosti može se objasniti *struktura sveta*, ali ne i organizam.“

„Nemoguće je predstaviti svrhovitost prirode kao nešto inherentno materiji.“

„Materija je samo spoljašnja pojava!“[12]

„Svrhovitost stvari uvek može važiti samo u odnosu na neku inteligenciju, sa čijom namerom se stvar uklapa.“ I zapravo: „bilo našom *sopstvenom* ili nekom *stranom*, koja toj stvari leži u osnovi. U drugom slučaju namera, koja se otkriva u pojavi, jeste *postojanje* stvari“. U prvom slučaju samo se

8 Kant, Imanuel, *Kritika moći suđenja*, BIGZ, Beograd, 1991, § 65, str. 262

9 *Ibid*, §66., 263 (prilagođen prevod I. C).

10 Niče dodaje: Goethe B. 36 p. 7etc; veoma važno B. 40 p. 425 zum Ursprung seiner Naturphilos. aus einem kantischen Satze.

11 Naredni citati su uzeti iz Fischer, Kuno, *Geschichte der neueren Philosophie.*

12 Kant, Imanuel, *Kritika čistog uma*, Dereta, Beograd, 2003, str. 442.

naša predstava stvari prosuđuje kao svrhovita. Ova poslednja vrsta svrhovitosti odnosi se samo na formu. („U samom posmatranju objekta slažu se uobrazilja i razum.“)

„Samo mehanički način postajanja stvari se može saznati.“
Jedna klasa stvari nije saznatljiva.
Mi razumemo samo mehanizam.
Mehanički nastanak stvari se može saznati, ali mi ne možemo da znamo da li postoji i neki sasvim drugačiji.
Našom organizacijom je uslovljeno da možemo da razumemo samo mehanički nastanak stvari.
Sada postoji i jedna prinuda u našoj organizaciji (v. Kant), koja čini da verujemo u organizme.

Sa stanovišta ljudske prirode:
saznajemo samo mehanizam
ne saznajemo organizam.
Ali čak ni mehanizam, kao ni organizam, ne dotiče stvar po sebi.

Organizam je samo forma. Ako apstrahujemo od forme, on je mnoštvenost.

I. Organizam je produkt naše organizacije
II. Samo matematika se može saznati
III.

Organsko telo je materija čiji su delovi svrhovito povezani.
Zbog toga tražimo uzroke koji su u stanju da svrhovito povežu delove materije, odnosno Kant kaže: „organizujući uzroci, koji se moraju smatrati učinkovitim prema svrhama.“[13]
Ali ovde je napravljen skok. Potrebno je samo pokazati jednu koordinisanu mogućnost, pa da se *prinuda* Kantove predstave eliminiše.
Mehanicizam povezan za kauzalizmom[14] otvara ovu mogućnost.
To što Kant tvrdi, tvrdi na osnovu loše analogije: naime, da po njegovom znanju nema ničeg sličnog svrhovitoj povezanosti organizma.[15]

13 Uporediti Kant, *Kritika moći suđenja*, § 65-66.
14 O ovoj mogućnosti Kant kaže: “...tiče se odnosa materije prema fizičkom osnovu njene forme”. “Sistem kauzaliteta koji se pripisuje Epikuru i Demokritu jeste, ako se shvati bukvalno, tako besmislen da se na njemu ne moramo zadržavati.” (§ 72)
15 Uporediti Kant, *Kritika moći suđenja*, § 65.

Svrhovito nastaje kao poseban slučaj mogućeg: pojavljuje se mnoštvo formi, odnosno mehaničkih sastava, među njima bezbroj takođe može biti sposobno za život.

Pretpostavka je da živo biće može nastati iz mehanizma. Kant to *poriče*.

Istina je da mi saznajemo samo mehaničko. Ono što je izvan naših pojmova to nam je nesaznatljivo. Nastanak organskog je za sada bio samo hipoteza: mi sebi predstavljamo da je tu prisutan ljudski razum. Čak i sam pojam organskog je samo ljudski, može se uputiti na analogiju da ono što je sposobno za život nastaje samo u mnoštvu nesposobnog za život. Ovo nas približava rešenju problema organizma.

Vidimo da je mnogo toga nastalo i održava se kao sposobno za život i vidimo metodu.

Ako pretpostavimo silu, koja učinkuje u onom što je sposobno za život i u proizvedenom i u održivom, bilo bi isto što i: dakle, ovo je sve iracionalno.

Ali to je pretpostavka teleologije.

„Ideja *učinka* je [...] *pojam celine*“[16]

U organizmu „učinkoviti je princip [..] ideja kreiranog učinka“[17]

––––––

Pojam celine je, međutim, naše delo. Ovde se nalazi osnov predstave svrhe. Pojam celine ne nalazi se u stvarima, nego u nama.

Jedinstva, koja nazivamo organizmima, jesu ipak mnoštvenosti.

U stvarnosti nema individua. Individue i organizmi nisu ništa drugo nego apstrakcije.

Na jedinstva, koja smo sami napravili, kasnije navlačimo ideju svrhe.

Pretpostavljamo da sila, koja proizvodi organizam neke *vrste*, treba da bude jedinstvena.

Onda treba posmatrati metod ove sile, kako stvara i održava organizam.

Ovde se pokazuje da svrhovitim samo nazivamo ono što se pokazuje sposobno za život.

Misterija je samo „život“.

Nije li ovo samo jedna ideja uslovljena našom organizacijom?

„Grdno rasipanje nas zapanjuje“[18], kaže Šopenhauer, i dodaje: „Prirodu učinak ne staje nikakvog truda“[19] – zato je ravnodušna prema uništenjima.

16 *Ibid.*
17 *Ibid.*
18 A. Šopenhauer, *Svet kao volja i predstava II*, str. 358.
19 *Ibid.*

Šopenhauer je mislio da je dao jedan analogon organizmu: „Volja je pokretač, ono što *nju* pokreće je motiv (*causa finalis*)“.[20]

Geteov pokušaj

Metamorfoza pripada objašnjenjima organskog preko *učinskih* uzroka.[21]

Svaki *učinski* uzrok svodi se na kraju na nedokučivo.

(To čak pokazuje da je ovo pravi ljudski put.)

Prema tome, čovek ne zahteva krajnje uzroke u neorganskoj prirodi, jer tu neće naći individue, nego sile. Odnosno, zato što možemo sve da rešimo mehanički, prestajemo da verujemo u svrhe.

„Potpuno saznajemo samo toliko koliko smo u stanju da prema pojmovima sami proizvedemo i ostvarimo.“[22]

Jedna lažna suprotnost

Ako u prirodi vladaju samo mehaničke sile, onda su i svrhovite pojave samo privid, njihova svrhovitost je samo naša *ideja*.

Slepe sile deluju bez namere, dakle ne mogu svrhovito uticati.

Ono što je sposobno za život obrazovalo se posle beskrajnog lanca propalih i polu-uspešnih pokušaja.

Život organizma ne pokazuje višu inteligenciju: uopšte nema neprekidnog stepenovanja inteligencije.

Postojanje organizma ukazuje samo na slepo-učinkovite sile.

1. Odbacivanje proširene predstave o teleologiji.
2. Granice pojma. Svrhovito u prirodi.
3. Svrhovito znači isto što i sposobno da postoji
4. Organizmi kao mnoštvenosti i jedinstva

„*Predstava celine* mišljena kao uzrok je *svrha*“[23]

(„*Celina*” je već sama samo jedna predstava)

---

20 *Ibid.,* str. 361.

21 Primedba prevodioca: termin *Wirkungsursache* je u ovom prevodu prevođen kao „učinski uzroci“, takođe termin *Wirkung* kao „učinak“ i to je učinjeno kako bi prevođenje ovog termina u samom radu bilo konzistentno, s obzirom na bitnost ovog pojma. U suštini razlika između učinskih uzroka i finalnih uzroka (*Zweckursache*) u nemačkom jeziku je paralelna sa razlikom između *causa efficiens* i *causa finalis* u latinskom (uporediti Kant, *Kritika moći suđenja*, str. 260)

22 Kant, *Kritika moći suđenja*, str. 271.

23 Kant, *Kritika moći suđenja*, § 77, str. 294.

Kant:

„Moguće je da su organizmi nastali mehanički, nemoguće je da ih mi možemo tumačiti mehanički“.[24]

Zbog čega?

Razum je diskurzivan, a ne intuitivan.

> „... on celinu može da razumeva i sastavlja samo polazeći od delova“
>
> U organizmu su međutim „delovi uslovljeni celinom“
>
> „Sada razum pokušava da krene od celine, koja mu nije data u opažaju nego samo u predstavi. Predstava celine treba prema tome da uslovljava delove: 'predstava celine kao uzrok', to jest svrha“.[25]

„Ako razum shvata celinu preko delova, kreće se mehanički, ako treba da shvati date delove preko celine, onda ih može izvesti samo iz *pojma* celine“.[26]

Ukratko, nedostaje intuicija.

U organizmu nisu samo delovi uslovljeni celinom, nego i celina delovima.

Dakle, ako je drugačije, ako su organizmi nastali mehanički, morali bi takođe biti dokazivi.

Potvrđeno, da samo jednu stranu držimo na oku.

Sada će se delovi razmatrati i razložiti na svoje delove: tako se na primer dolazi do ćelija.

Pod pretpostavkom da su organizmi nastali mehanički. Ako je pritom i pojam svrhe na delu, onda se ipak i dalje stvaranje dešava mehanistički. (Kako je Kant priznao)

Dakle, morao bi da se dokaže jedan mehanizam.

Generatio aequivoca (spontano rađanje) nedokazano je.

Finalni (*Zweck*) uzroci, kao i mehanizam, samo su ljudski načini opažanja. Čisto saznato je jedino matematičko.

Zakon (u neorganskoj prirodi) kao zakon je nešto analogno finalnim uzrocima.

„Ono što se u prirodi ne obuhvata čisto mehanički [...] to nije objekat razuma.“

U prirodi se može objasniti samo stroga matematika.

---

24 Up. *Ibid*, str. 294-295.
25 Up. *ibid.*
26 *Ibid.*

„Objasniti mehanički, znači objasniti prema spoljašnjim uzrocima“ – ova definicija je uvedena da bi se kasnije suprotstavila unutrašnjim.

Mehanički objasniti znači mnogo više od toga.

„... potpuno saznajemo samo toliko koliko smo u stanju da prema pojmovima sami proizvedemo i ostvarimo“.[27]

Dakle, samo matematičko se može u potpunosti saznati. (Dakle, formalno saznati) Inače ste suočeni sa nepoznatim. Da bi se izborio sa ovim čovek izmišlja pojmove, koji samo zajedno obuhvataju zbir svojstava koja se pojavljuju, ali koji ne dopiru do stvari.

Među njima su sila, supstanca, zakon, individuum, organizam, atom, finalni uzroci.

To nisu konstitutivni nego samo refleksivni sudovi.

Pod mehanizmom Kant razume svet bez finalnih uzroka: svet kauzaliteta.

Kristalizaciju takođe ne možemo da predstavimo bez ideje učinka.

Nastanak i opstanak organskih bića – u kojoj meri ona pripadaju finalnim uzrocima?

Uporediti Kant: svrhe prirode, o rađanju, održanju individua i vrsta (§ 62).

Zatim Kant podvaljuje pojam neke *stvari* (§63) i gubi opšte oblike svrhovitosti iz vida.

Slučajnost njene forme u odnosu na um (to važi i za kristal)

„Jedna stvar egzistira kao prirodna svrha ako sama od sebe [...] predstavlja uzrok i učinak“.[28] Ova rečenica nije izvedena. Jedan jedini slučaj je uzet.

Izvođenje da je organizam *jedina* prirodna svrha nije uspelo.

Naprotiv, u prirodi bi i jedna mašina vodila do finalnih uzroka.

Pojam svrhovitosti: samo sposobnost postojanja. Time ništa nije rečeno o stepenu uma koji se u tome objavljuje.

„Prosuđivati neku stvar zbog njene unutrašnje forme kao svrhovitu i smatrati egzistenciju te stvari za svrhu prirode dve su potpuno različite stvari“, kaže Kant.[29] Stoga se nesvrhoviti metod održanja i reprodukcije organizma ne sukobljava konstantno sa svrhovitošću samog organizma.

Međutim, isto je reći da je organizam svrhovit, i da je sposoban za život. Dakle, ne: egzistencija ove stvari je prirodna svrha, nego: ono što mi zovemo svrhovitim nije ništa drugo do sposobnost življenja jedne stvari i uslovi za to.

---

27 Kant, *Kritika moći suđenja*, str. 271.
28 Kant, *Kritika moći suđenja*, str. 258. pril. prevod I. C.
29 *Ibid*, str. 265.

Ko kritikuje metode prirode za održanje kao nesvrhovite, taj već razmatra postojanje neke stvari kao prirodnu svrhu.

Pojam prirodne svrhe odgovara samo organizmu.

„Ali", kaže Kant, „taj pojam nužno dovodi do ideje celokupne prirode kao sistema uređenog po pravilu o svrhama".[30]

„Kroz primer koji nam priroda daje u svojim organskim proizvodima čovek ima pravo da od nje i njenih zakona ne očekuje ništa drugo nego što je u celini svrhovito."

Ova refleksija važi samo ako se:

1) Ne pazi na subjektivnost pojma svrhe

2) Priroda shvati kao jedinstvo

3) Ako se njoj još može pouzdano pripisati jedinstvo sredstava

„Kada se, dakle, u prirodnu nauku i njen kontekst unosi pojam Boga, da bi se objasnila svrhovitost prirode, pa se zatim ta svrhovitost opet upotrebljava da bi se dokazalo da postoji jedan Bog, onda ni u jednoj od obeju nauka nema unutrašnje trajnosti; i jedna varljiva dijalela unosi u svaku od njih nesigurnost, usled čega njihove granice prelaze jedna u drugu."[31]

Ako o nastanku organizma uopšte zaključujemo iz metoda prirode za održanje itd. organizma, to nije empedoklovski uvid, već pre epikurejski. On, međutim, pretpostavlja unapred da slučaj može gomilati organska bića, dok je ovde upravo to sporno pitanje. Iz slova se može zgomilati jedna tragedija (protiv Cicerona), iz komada meteora zemlja, ali postavlja se čak pitanje šta je „život", da li je to puki princip reda i forme (kao u tragediji) ili nešto znatno raznovrsnije. Međutim, mora se priznati da u organskoj prirodi i u odnošenju organizama jednih prema drugima nema ni jednog principa koga nema u neorganskoj prirodi. Metoda prirode tretira stvari isto, ona je nepristrasna majka koja je podjednako oštra i prema organskoj i prema neorganskoj deci.

Slučaj, odnosno suprotnost svrhovitosti u prirodi, vlada bezuslovno. Oluja koja kruži oko stvari je slučaj. To je *saznatljivo*.

Ovde dolazi pitanje da li je sila koja proizvodi stvari ista ona koja ih održava? itd.

U organskom biću su delovi svrhoviti za njegovo postojanje, odnosno ono ne bi živelo, kada bi delovi bili nesvrhoviti. Time još ništa nije utvrđeno o

30 *Ibid*, str. 266.
31 *Ibid*, str. 269.

pojedinačnom delu. On je jedna forma svrhovitosti, ali time nije utvrđeno i da je jedina moguća forma. Celina ne uslovljava nužno delove, ali delovi nužno uslovljavaju celinu. Ko tvrdi i da celina uslovljava delove zastupa da je tu reč o najvišoj svrhovitosti: među različitim formama svrhovitosti delova traži se najviša. Time se pretpostavlja da postoji hijerarhija svrhovitosti.

Kakva je sad ideja učinka? Život pod za to neophodnim uslovima? To je ideja učinka koja je zajednička za sve organizme?

Život u formi za to neophodnih uslova? Ali forma i uslovi ovde padaju ujedno, to znači ako je forma postavljena kao uzrok, takođe je predviđen i određeni stepen svrhovitosti u uzroku. Jer život u formi je upravo organizam. Šta je organizam drugo nego forma, oformljeni život?

Međutim, kada za delove organizma kažemo da oni nisu neophodni, time kažemo, forma organizma nije neophodna. Drugim rečima, mi postavljamo organsko negde drugde, a ne u formu. Ali osim toga, ono je još samo život. To znači da postoje različite forme života, to jest svrhovitosti.

Život je moguć u neverovatnom broju formi.

Svaka od ovih formi je svrhovita: pošto postoji bezbroj formi, postoji takođe i bezbroj svrhovitih formi.

U ljudskom životu pravimo gradaciju svrhovitosti. Mi nešto izjednačavamo sa „umnim“, tek kada se radi o nekom uskom izboru. Kada u jednoj komplikovanoj situaciji osoba nađe jedini svrhoviti put, kažemo da je njegova delatnost umna. Kada neko putuje svetom i pogodi željeni put, onda on dela svrhovito, ali ne i umno.

Um se dakle ne objavljuje u „svrhovitim“ organizmima.

Ono što je ideja „učinskih uzroka“ je samo forma života. Sam život se ne može misliti kao svrha, zato što se on mora pretpostaviti da bi se delovalo prema nekoj svrsi.

Dakle, kada govorimo o pojmovima svrhe i uzroka mi pod time mislimo da je forma intendirana od strane jednog živog i mislećeg bića – u kojoj ono želi da se pojavi.

Drugim rečima, krajnjim uzrocima mi se ne približavamo objašnjenju *života*, nego samo *forme*.

Sada na nečemu živom ne zahvatamo ništa osim *formi*. Večno postajanje je život, a prirodom našeg intelekta mi zahvatamo samo forme. Naš intelekt je previše tup da sagleda stalne promene, a ono što je njemu saznatljivo on naziva formom. U stvarnosti ne može biti nikakvih formi, jer se u svakoj tački nalazi beskrajnost. Svako zamišljeno jedinstvo (tačka) opisuje liniju.

Sličan pojmu forme je pojam individue. Organizmi se nazivaju jedinstvima, kao centri svrhe. Ali jedinstva postoje samo za naš intelekt. Svaka individua ima beskraj živih individua u sebi. To je samo grubi opažaj, verovatno isprva preuzet od opažaja čovekovog tela.

Sve „forme“ se mogu izbaciti, ali ne i život!

„Ideja celine kao uzrok“: time se kaže samo da celina treba da uslovljava delove, ne više od toga, jer to da delovi čine celinu se podrazumeva po sebi.

Kada se govori o finalnim uzrocima, ne misli se ni na šta drugo, nego da je forma celine lebdela pri obrazovanju delova, da jedna forma nije mogla nastati mehanički.

Život, zajedno sa rađanjem, ne spada među finalne uzroke. „Samoorganizovanje“ je kod Kanta proizvoljno izvedeno.

Da li su nam neophodni finalni uzroci da bismo objasnili da nešto živi? Ne, samo da bismo objasnili kako živi.

Da li su nam potrebni finalni uzroci da objasnimo život jedne stvari?

Ne, „život“ je za nas nešto potpuno zamračeno što ne možemo da osvetlimo ni finalnim uzrocima.

Samo forme života pokušavamo da učinimo jasnim.

Kada kažemo „pas živi“, pa sada pitamo „zašto pas živi“ onda to ne pripada ovom prvom. Jer tu „život“ odmah uzimamo kao „postojanje“. Pitanje „zašto je nešto“ u potpunosti pripada spoljašnjoj teleologiji i nalazi se sasvim izvan naše oblasti. (Detinjasti antropomorfni primeri takođe kod Kanta.)

Psa ne možemo da objasnimo mehanički, to znači da je on jedno živo biće.

Forma je sve što se od „života“ pojavljuje na površini kao vidljivo.

Razmatranje o finalnim uzrocima jeste, dakle, razmatranje o formama.

U stvari, mi smo naterani da pitamo i o svrhovitosti nastalog kristala.

Drugim rečima: teleološko razmatranje i razmatranje organizama ne idu ujedno, već teleološko razmatranje i razmatranje prema formama.

Svrhe i forme su u prirodi identične.

Kada istraživači prirode misle da organizam može nastati „slučajno“ (to jest bez finalnog uzroka), time misle da je forma naknadno pridodata. Pitanje je samo, šta je „život“.

Kakvo pravo imamo da način pojavljivanja neke stvari, na primer psa, shvatamo kao preegzistirajući? Forma je nešto za nas. Mislimo li je kao uzrok, time dajemo pojavi vrednost stvari po sebi.

„Svrhovit“ se kaže samo u odnosu na „život“.

Dakle, ne u odnosu na forme života.

Dakle u pojmu svrhovitosti ne leži priznavanje umnosti.

Ono što treba da bude „ideja učinskih uzroka“ ne može biti „život“ nego samo forma, to znači jedan način pojavljivanja stvari se misli kao preegzistirajući i kao stvaran.

Jedna stvar živi, dakle, njeni delovi su svrhoviti: život stvari je svrha delova.

Ali, postoji beskrajno mnogo različitih načina, odnosno formi, odnosno delova da se živi.

Svrhovitost nije apsolutna, nego relativna: gledana sa druge strane, često nesvrhovitost.

Finalni uzroci znače:

Ideja celine je označena kao uzrok, odnosno forma pojavljivanja se označava kao stvarna i kao preegzistirajuća

Pojam celine se odnosi samo na formu, ne i na „život".

I Ne: treba stvarati „jedan život", pa se moraju tražiti forme

II nego: „sledeći ove forme 'život' treba da se pojavi".

Nemoguće je zahvatiti pojam „života", dakle, on ne pripada „ideji celine".

O mogućnosti nastanka organizma iz „slučaja", „odsustva svrhe". (Mehanizam)

Kant dopušta tu mogućnost, ali negira mogućnost takvog saznanja.

Metoda prirode ista je u organskoj i neorganskoj oblasti.

Ako dakle postoji mogućnost mehanizma, onda postoji i mogućnost saznanja.

Ali, „naš razum je diskurzivan", to važi, takođe, i za objašnjenje mehanizma.

Individua je jedan neadekvatan pojam.

Ono što mi vidimo od života, to je forma, kako vidimo tu formu, to je individua. Ono što leži iza toga je nesaznatljivo.

Rađanje nije uključeno među finalne uzroke, jer oni pitaju zbog koje svrhe treba da postane jedno biće? Ovo pripada spoljašnjoj teleologiji, odnosno sistemu svrha prirode.

Sistem svrha prirode ima nasuprot sebi sledeće primedbe:

I Subjektivni pojam svrhe je u organizmu uzet objektivno

II Priroda se shvata kao jedinstvo

III Njoj se još pripisuje jedinstvo sredstava

Da li neka stvar nije svrhovita zato što je nastala mehanički?

Kant je mislio o ovome: zašto slučaj ne bi mogao da proizvode svrhovito?

On je imao pravo: svrhovitost onda počiva samo na našoj ideji.

„Život" se pojavljuje sa osetom, dakle kao uslov „organskog" uzimamo opet oset.

„Život" je „svestan", odnosno treba da postoji na ljudski način. Pitanje o organizmu je: otkuda je u prirodu došlo ljudsko?

Zbog nedostatka samosvesti?

Mi ne možemo drugačije da predstavimo „život“ (čulno [*empfindende*], rastuće postojanje) nego u analogiji sa ljudskim. Čovek u prirodi saznaje nešto ljudsko i nešto strano tome i pita za objašnjenje.

Primetio sam da čovek često nastavlja da misli i u snu: jedno slučajno buđenje upozorava na to tako što ostaci onoga što je mišljeno još uvek vise u glavi.

Da li mi razumemo nesvesnu kooperaciju delova u jednoj celini?

U neorganskoj prirodi, na primer u strukturi univerzuma, pravilnost i svrhovitost se u potpunosti može misliti kao mehanizam.

„Kant je u tome video *planiranu nužnost*, opozit slučaja“.[32]

Mesto koje je najvažnije pomenuti (isto, str.132): „Čini mi se da bi se bez arogancije moglo reći: dajte mi materiju i ja ću vam pokazati kako svet iz nje treba da nastane - - - itd.“

Ono što je Haman rekao za Kantov optimizam (Pokušaj nekih razmatranja o optimizmu) važi za optimizam uopšte: „Njegovi uvidi su slepa štenad, koju je mrzovoljna kučka odbacila (...) On se oslanja na celinu da bi sudio o svetu. To, pak, zahteva znanje koje još nismo zadobili. Zaključivati od celine prema delovima isto je što i od nepoznatog ka poznatom“.

Kanta je teško postaviti u strane filozofeme, što je karakteristično za jednog originalnog mislioca.

Lepe reči protiv teološke tačke gledišta u kontekstu teleologije.

„Jer zaista, bilo bi vrlo besmisleno očekivati od uma objašnjenje (prosvećenost, *Aufklärung*), a ipak mu unapred propisivati na koju stranu on nužnim načinom mora da stane.“[33]

I Pojam svrhovitosti (kao sposobnost egzistencije)
II Organizam (neodređeni pojam života, neodređeni pojam individue)
III Navodna nemogućnost da se organizam objasni mehanički (šta znači mehanički?)
IV Poznato odsustvo svrhe u prirodi nasuprot svrhovitosti

I Teleološko razmatranje je razmatranje prema formama
II Forme (individue) pripadaju ljudskoj organizovanosti i otpadaju od nje
III Sila života. =

32 Fišer, Kuno, *Imanuel Kant I*, str. 130 itd.
33 Kant, *Kritika čistog uma*, str. 375.

Kant, Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels 1755
Der einzig mögliche Beweisgrung zu einer Demonstration des Daseins Gottes.

Holbach Système de la nature.
Hettner II.
Moleschott Krreislauf des Lebens

Za čitanje:

Schopenhauer, Über den Willen der Natur.
Treviranus, Über die Erscheinungen und Gesetze des organischen Lebens 1832
Czolbe nuee Darstellung des Sensualismus Leipzig 1855
die Grenzen und der Ursprung der menschliche Erkenntniß Jena und Leipz. 1865.
Moleschott Kreislauf des Lebens 1862.
die Einheit des Lebens Giessen 1864.
Virchow 4 Reden über Leben und Kranksein Berlin 1862.
gesamm. Abhandl. zur wissen. Med. Frankfurt 1856.
Trendelenburg Logische Untersuchungen Leipzig 1862.
Überweg System der Logik
Helmholtz über die Erhaltung der Kraft Berlin 1847.
über die Wechselwirkung der Naturkräfte 1854.
Wundt, Vorlesungen über die Menschen- und Thierseele
Lotze Streitschriften Leipzig 1857
Medicin Psychologie 1852
Trendelenburg Monatsber. der Berl. Acad. Nov. 1854
Febr. 1856.
historische Beiträge zur Philosophie 1855
Herbart analyt. Beleuchtung des Naturrechts und der Moral.
Schelling Ideen zu einer Philosophie der Natur
Herder Ideen zur Philos. der Gesch. der Menschheit.

Bichat [Recherches physiologiques] sur la vie et la mort zu lesen.
Joh. Müller / über das organ. Leben.
über die Physiologie der Sinne.
Kant Kr. d. Urtheilskraft 1790.
Fries mathem. Naturphilos. Heidelberg 1822.
Schleiden über den Materialis. in der neueren Naturwissensch. Leipz. 1863. (bei Schleiden mechan. Eklärbark. der Organismen)
C. Rosenkranz, Schelling Vorles. Danzig 1843.
Sal. Maimon 1790 (Berl. Journal f. Aufklärung von A. Reim Bd. VIII St. 1.)
Schelling System des trans[s]cendent. Idealismus.
Oken die Zeugung 1805
Lehrb. der Naturphilosophie 1890 II Aufl. 1843
Carus Grundzüge der vergl. Anatomie und Physiologie 1825.

Preveo Igor Cvejić